

Inledning

Rättssociologi är vetenskapen om förhållandet mellan rätten och samhället. Rättssociologin studerar hur olika rättsregler inverkar på samhällsutvecklingen, och omvänt, vilka krav samhällsutvecklingen ställer på rättssystemet. Rättssociologi är en självständig vetenskap som bygger på samhällsvetenskaplig teori och metod.

Rättssociologi är en i Sverige relativt ny och liten disciplin; i hela landet finns endast en institution för rättssociologi, vid Lunds universitet. Internationellt är situationen en annan. Rättssociologiska forskningsinstitut är verksamma vid ett stort antal ansedda universitet över hela världen. Det finns en internationell rättssociologisk organisation, samt ett antal rättssociologiska vetenskapliga tidskrifter.

Behovet av rättssociologisk forskning har efter andra världskriget blivit allt större, i takt med att den rättsliga reformverksamheten blivit mer omfattande i hela västvärlden. Utvecklingen mot en utbredd statlig styrning av olika samhällssektorer genom olika typer av rättsregler har varit snabb - och i viss mån okontrollerad. Och just detta är en av rättssociologins huvuduppgifter: utvärdering av rättsregler och rättsliga reformer, i syfte att bygga upp en kunskap om rättens roll i samhällsbygget.

Avsaknaden av kvalificerad uppföljning och utvärdering av rättsliga reformer är inte minst märkbar i Sverige. Här har

reformarbetet dessutom kanske nått längst i världen. På senare tid har man emellertid kunnat märka tendenser till en ökad medvetenhet om behovet av grundforskning såväl som empirisk forskning kring rättens sociologi.

Sålunda satsas ansevärdiga summor på forskningsprojekt vars mål det är att utvärdera olika rättsliga reformer, eller att utveckla metoder för sådan utvärdering. Inrättandet av en professur i implementationsforskning tyder på samma nyvaknade intresse för samspelet mellan rätt och samhälle. Juridiska institutioner erbjuder kurser i rättssociologi.

Till inte ringa del fortgår denna utveckling utan inblandning av rättssociologer. Och vad värre är, den under decennier av grund- och empirisk forskning uppbyggda rättssociologiska teorin riskerar att komma i skymundan. I dess ställe kan komma ett ofruktbart hopkok av gängse rättsvetenskapliga, statsvetenskapliga, nationalekonomiska och sociologiska teorier.

Det har hittills inte funnits något forum för en diskussion mellan rättssociologer och de forskare utanför rättssociologins domäner som undersöker rättens samhälleliga funktioner, en diskussion som skulle kunna frilägga teoretiska och metodologiska motsättningar och därmed lägga grunden för en syntes mellan den i egentlig mening rättssociologiska teorin å ena sidan, och å den andra de teoretiska och metodologiska framsteg som vunnits inom angränsande discipliner.

Tidskrift för rättssociologi avser att fylla detta tomrum, genom att kontinuerligt följa upp och föra ut framsteg i teoriutvecklingen; genom att presentera pågående och avslutad forskning, till forskarkollegor och politiska beslutsfattare; genom att presentera och recensera svensk och internationell litteratur i ämnet.

* * *

Det är i år 20 år sedan den första kursen i rättssociologi erbjöds i Sverige. Kursen gavs av professor Per Stjernquist höstterminen 1963. Det kan vara på sin plats att ge en kort beskrivning av det rättssociologiska ämnets utveckling i Sverige, som en bakgrund till professor Stjernquists artikel "En aspekt på rättssociologisk forskning" som inleder det första numret av *Tidskrift för rättssociologi*.

Det var den 30 juni 1958 som genom Kungl Maj:ts beslut ämnet allmän rättsvetenskap infördes som examensämne i filosofisk-samhällsvetenskaplig examen. Ämnet utgjorde inte examensämne i andra examina, men kunde dispensvägen medtas dels i filosofie kandidatexamen, dels – som s k utbytesämne – i juris kandidatexamen. Höstterminen 1963 introducerades ämnet, under namnet allmän rättsvetenskap, vid Lunds universitet. Under rubriken "Nyheter för samhällsvetare" skrev Per Stjernquist i Lundagård nr 8/9 1963: "Vad är då allmän rättsvetenskap? Namnet måste sägas vara ganska misslyckat. Ämnet motsvarar vissa utomlands förekommande ämnen, nämligen dels rättssociologi och dels stora delar av offentlig administration". Redan fyra år senare föreskrevs att ämnet kunde ingå som examensämne i såväl filosofie kandidatexamen och filosofisk ämbetsexamen som filosofie licentiatexamen. Samtidigt infördes benämningen rättssociologi för examensämnet allmän rättsvetenskap.

1972 inrättades en professur i rättssociologi, vars innehavare blev Per Stjernquist. 1979 blev professuren en riksprofessur och Rättssociologiska seminariet vid Lunds universitet blev Rättssociologiska institutionen. Året innan hade ämnet fått sin första forskare docentkompetensförklarad. Samma år, 1978, framlades två doktorsavhandlingar i rättssociologi.

Sedan dess har ytterligare tre avhandlingar framlagts och förtjänstfullt försvarats, och för närvarande finns ett femtontal heltids forskarstuderande vid institutionen i Lund.

Professor Stjernquist gör i sin artikel i detta nummer en viktig analys av rättssociologins teori- och metodutveckling i Sverige. Han lägger därvid huvudvikten vid det som är unikt för den nordiska rättssociologin: att välja utgångspunkt för undersökningen och analysen i den reglerade folkgruppens eller verksamhetens problemsituation istället för i lagen och dess ändamål – att se skeendet nedifrån och inte uppifrån. Artikel-författaren pekar också på vikten av såväl organisationsanalys av tillämpningsmyndigheterna som rättsantropologisk forskning för det rättssociologiska teoribygget.

Klaus Eder är just socialantropolog, och genom sin gedigna analys av rättens roll i olika samhällstyper har han lyckats skissera en evolutionsmodell för samhällens utveckling. För rättssociologen är det just insikten om rätten som en manifestation av samhällets moraliska utveckling som gör det möjligt att bygga vidare på Eders beskrivning av samhället och hans om-

definiering av klasskonflikten, och på så sätt placera vår samtid i ett större perspektiv. Utifrån Eders modell kan vi förstå statens användning av ramlagstiftning, och hans analys gör det möjligt att ringa in det substantiva rättssystemets dynamik och dragningskraft i vårt samtida samhälle.

Det kan påpekas att Jürgen Habermas har använt Klaus Eders socialantropologiska arbeten i sin uppsats "Reconstruction of Historical Materialism", och för dem av oss som tilltalats av den kritiska teorin och dess möjligheter att förklara rättens roll i samhället förefaller Klaus Eder vara den kritiske teoretiker som kommit längst i försöken att förena kritisk teori med rättslig praxis.

Antoinette Hetzler presenterar i sin artikel ett nytt sätt att förstå implementationsteori, mot bakgrund av övergången från ett autonomt till ett responsivt rättssystem. Hennes arbete bygger på en utveckling av Phillippe Nonets och Philip Selznicks såväl som Klaus Eders teoretiska arbeten om olika typer av rättssystem. Hetzler vill visa att implementationsforskningen måste ta hänsyn till blandningen av policy och rätt i praxis vid uppställandet av teoretiska modeller. En viktig del av hennes analys gäller förvaltningsmyndigheters roll vid utformning av såväl policy som rättspraxis i en situation när allt större beslutsmyndigheter genom konstituerande regler överförs till tillämpningsmyndigheterna.

Diskussionen illustreras med en analys av försäkringskassans rättspraxis vid beslut i arbetssjukdomsärenden enligt Lagen om arbetsskadeförsäkring.

Inom rättssociologisk forskning finns ett stort intresse för hur sociala rättigheter manifesteras i organisatorisk utformning, och hur de knyts till behovssituationer eller generella principer. Detta intresse måste kompletteras med forskning kring hur rättigheterna blir tillgängliga för befolkningen. Det räcker inte här med organisationssociologiska analyser av tillämpningsmyndigheterna, utan hela spektrat av aspekter på myndighets-klient-förhållandet måste belysas. I förhållandet myndighets-klient subsumeras en rad olika empiriska förhållanden, t ex läkare-patient, fängelseadministration-fångar, försäkringskassapersonal-försäkrade.

Ivar Bleiklie tar oss med in i den empiriska världen av uppnådda forskningsresultat rörande förhållandet myndighets-klient, och vad mera är, han tar oss tillbaka ut ur den världen med en klar bild av hur man kan sammanställa forskning och

bygga en modell för vidare undersökningar. Bleiklie visar på det nödvändiga i att relatera ny forskning till redan vunna resultat och insikter, samt att det är möjligt att systematisera kunskap över ämnesgränserna till gagn för en fruktbar analys.